

## ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 323.2:316.485.26:327

**МІСЦЕ ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ  
В ФУНКЦІОНУВАННІ ПОЛІТИЧНИХ  
СИСТЕМ СВІТ-ЕКОНОМІКИ  
(ЦІЛІСНО-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ)**

**THE PLACE OF THE STATE COUP  
IN THE FUNCTION OF THE POLITICAL  
SYSTEMS OF THE WORLD-ECONOMY  
(COMPLETE SYSTEM ANALYSIS)**

**Бадер А. В.,**

кандидат історичних наук, доцент, директор  
навчально-наукового інституту історії,  
міжнародних відносин і соціально-політичних  
наук, ДЗ «Луганський національний університет  
імені Тараса Шевченка»

(Старобільськ, Україна), e-mail: bader@meta.ua,  
ORCID (<https://orcid.org/0000-0002-3670-5753>)

**Bader A. V.,**

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor;  
director educational-scientific institute of history,  
international of Relations and Socio-Political Sciences,  
State Enterprise "Lugansk Taras Shevchenko  
National University» (Starobilsk, Ukraine),  
e-mail: bader@meta.ua,  
ORCID (<https://orcid.org/0000-0002-3670-5753>)

Встановлено, що державний переворот слід вважати одним із факторів, що впливає на функціонування та зміну політичних систем. На основі цілісно-системного підходу з'ясовано, що у межах світ-економіки тип політичної системи пов'язаний з віддаленістю її від центру. Доведено, що для більшості країн ядра характерний ліберально-демократичний режим з механізмами виключення внутрішнього збройного насилля. Виявлено, що у непериферійній зоні можливе функціонування тоталітарних, авторитарних, демократичних та кланово-олігархічних політичних систем. Встановлено, що у всіх зазначених типах, окрім демократичного, державний переворот застосовується як механізм ротації лідера або владної еліти. Наголошено, що периферія характеризується нестабільними, крихкими політичними системами, а штучне встановлення демократії не дає результатів. Підкреслено, що більшість країн цієї зони управляються авторитарними лідерами, характеризуються постійним соціально-політичними потрясіннями та державними переворотами.

**Ключові слова:** цілісно-системний підхід, світ-економіка, політичні системи, збройне насилля, державний переворот.

It has been established that a state coup should be considered as one of the factors affecting the functioning and change of political systems. The complete system approach shows that within the world economy the type of political system is related to its distance from the center. It is proved that in most of the core countries the liberal-democratic regime is characterized by mechanisms of exclusion of internal armed violence. It is revealed that in the non-peripheral zone the functioning of totalitarian, authoritarian, democratic and clan-oligarchic political systems is possible. In all of these types, except the democratic one, it is established that a coup d'etat is used as a mechanism of rotation of a leader or power elite. It is emphasized that the periphery is characterized by unstable, fragile politi-

cal systems, and the artificial establishment of democracy doesn't produce results. It is emphasized that most of the countries in this zone are governed by authoritarian leaders, characterized by constant socio-political upheavals and state coups.

**Keywords:** complete system approach, world-economy, political systems, widespread violence, state coup.

Державний переворот, що є одним із видів внутрішнього збройного насилля, використовувався у політичному процесі з найдавніших часів. Механізми функціонування сучасної світ-системи засновані на ринкових відносинах. Відповідно, йому найбільше відповідає ліберально-демократична конструкція владних відносин, що ефективно запобігають внутрішньому збройному насиллю. Поряд з цим, така конструкція реалізована у досить невеликої кількості держав світу, а у більшості країн переворот, завуальований під різними назвами, продовжує бути частиною політичного процесу. Тож на сьогоднішній день актуальним залишаються питання причин, наслідків та можливих варіантів запобігання цього нелегітимного засобу ротації владної еліти в політичних системах різного типу.

Ураховуючи важливість вивчення цього феномену у процесі розуміння політичного розвитку держав та регіонів на сучасному етапі, різні аспекти обраної теми розглядалися значною кількістю українських та зарубіжних учених. Серед наукових праць, що використовувалися нами у процесі написання цієї статті, були, зокрема, залучені роботи А. Фісуна [1], І. Валлерстайна [2; 3], С. Хантінгтона [8], С. Вовк та О. Меженської [12], І. Кононова [15].

Провідним завданням статті вважаємо встановлення місця та ролі державного перевороту, як одного із видів внутрішнього збройного насилля, у функціонуванні чи зміні різних типів сучасних політичних систем.

Описати запропонований нами цілісно-системний підхід можна за допомогою наступних тез. Першопричиною всіх соціальних явищ та процесів виступає сума повсякденних практик людей. Своєю чергою, на повсякденне життя можуть вплинути різні чинники, як соціально-економічні та політичні, так і природно-кліматичні, культурні, ментальні тощо. Ми не збираємось виявляти серед них основний, відмовляючись від інших. За вказаною логікою ми приходимо до світ-системи І. Валлерстайна, яку несвідомо, через об'єктивні та суб'єктивні фактори створюють та підтримують певні особистості. Схематично запропонований нами та застосований у роботі підхід виглядає наступним чином: «повсякдення - світ-система - людина». Ми впевненні, що лише застосування цілісно-системного підходу надає можливість урахувати всі наявні суб'єктивні та об'єктивні фактори.

Як відомо, І. Валлерстайн за весь період державноорганізованого існування людства виявив дві світ-системи - світ-імперію та світ-економіку. Логіка функціонування політичних систем та, відповідно, вплив збройного насилля у цих двох світ-системах кардинально різні, тому і розв'язувати теоретичні проблеми потрібно окремо для кожної з них. Механізм світ-економіки заснована на ринковому обміні, об'єднаних економічних ланцюгах виробництва, що існують незалежно від політичних кордонів, а акумульований прибуток розподіляється нерівномірно на користь центру [1, с. 228].

Серед основних рис світ-економіки, виділених І. Валлерстайном, назвем наступні: безперервне накопичення капіталу в якості рушійної сили цієї системи; осьовий поділ праці, що створює напругу між центром та периферією системи, оскільки нерівний обмін приймає просторові форми; існування в її структурі напівпериферійних зон; відповідність кордонів світ-системи кордонам міждержавної системи суверенних країн; виникнення цієї системи спочатку в одній частині світу (Північно-Західній Європі) та подальше її поширення на весь інший світ через особливий процес «інкорпорації»; обов'язкове існування в її структурі держав-гегемонії, період повного та незаперечного панування яких є відносно коротким; другорядний характер держав, етнічних груп та сімейних одиниць, що постійно створюються та перебудовуються; фундаментальне значення расизму та сексизму в якості організуючих принципів функціонування системи; виникнення антисистемних рухів, що одночасно підривають та посилюють світ-систему; структурна модель циклічних ритмів та вікових трендів, що втілюють внутрішні протиріччя системи [2, с. 267-268].

Вказана логіка функціонування світ-економіки спровокувала появу різних видів політичних систем, у залежності від місця (центр, напівпериферія, периферія) та ролі (претензія на гегемонію), що держава намагалась відігравати в ній. У більшості країн центру поступово сформувались політичні системи, засновані на ліберально-демократичних принципах, розроблених у період відродження та просвітництва. На думку І. Валлерстайна ліберальна держава із загальним виборчим правом та ідеєю «загального добробуту» з'явилась саме задля підтримки внутрішньої стабільності подібних країн [3, с. 444]. Забезпечувало можливість появи та функціонування подібних політичних систем перерозподіл капіталу з периферії, що здійснювався до середини ХХ ст. за рахунок експлуатації колоній. Становлення колоніалізму, окрім зазначеного, остаточно зруйнувало залишки політичних систем характерних для колишньої світ-імперії.

Ліберально-демократичні політичні системи країн центру виявились досить ефективними у запобіганні внутрішнього збройного насилля, у тому числі, державного перевороту. На наш погляд, це, у першу чергу, обумовлено спроможністю забезпечити досить високий рівень життя для більшості своїх громадян. Зрозуміло, що шлях до подібних систем зайняв певний період, у межах якого рево-

люції підштовхнули політичну еліту до її встановлення. Стабільність демократичних держав центру підтверджують численні дослідження. Зокрема, аналіз переворотів середини ХХ - початку ІХХ ст. проведений Д. Пауеллом та К. Тайном свідчить, що тільки 19,9% з них відбулись у державах з демократичним режимом правління (напівпериферіях) [4].

Взаємозалежність економічної ефективності, рівня життя населення та політичної стабільності також доведена багатьма дослідженнями. Вважаємо доцільним нагадати наукові результати С. Ліпсета, який зазначав, що економічна ефективність влади здатна стабілізувати систему, навіть за умови недостатньої легітимності [5]. До подібних висновків приходять і А. Крап [6]. Д. Лондреган та К. Пуул, проаналізувавши функціонування політичних системи 121 країни протягом 1950 – 1982 рр. встановили, що причини державних переворотів напряму залежать від рівня доходів громадян, вони трапляються, як правило, у бідних країнах [7]. На вказану взаємозалежність звертає увагу і С. Хантінгтон у одній із своїх численних робіт [8, с. 41-56].

У ядрі світ-економіки, в певний період життєвого циклу гегемонії, з'являються держави, що відтворюють конструкцію світ-імперії та намагаються конкурувати за лідерство. Такими державами І. Валлерстайн називає Наполеонівську Францію, у період формування англійської гегемонії та Німеччину у межах становлення гегемонії США [3 с. 258]. Очевидно, що Французька та Німецька імперії суттєво відрізнялись від попередніх історичних систем. Економіка вказаних держав була вже заснована на ринкових відносинах та інтегрована у світові процеси. Однак, конструкція владних відносин передбачала одноосібне панування. Зазначене обумовлювало і ролі внутрішнього політичного насилля, зокрема, державного перевороту у подібних політичних системах, а саме встановлення, вплив та зміна правлячої особи.

Висвітлення ролі державного перевороту у політичній системі Гітлерівської світ-імперії потребує більш ґрунтовного аналізу. Поразка у Першій світовій війні та реваншизм, нестабільність перехідного періоду зміни гегемонії та глобальна економічна криза породили новий вид політичної системи. Тоталітаризм по функціональній наповненості нагадує східні деспотії та західні імперії Нового часу. Однак, принципова відмінність у тому, що це не монархія. Відповідно, у таких системах з'являється новий інститут «легітимізація правителя», зокрема імітація виборів, більш жорсткий контроль населення, ідеологія, що не подає правителя як Бога, проте, намагається науково обґрунтувати ексклюзивність обраного шляху розвитку тощо.

Світ-імперії центру довго не існували, оскільки вступали у війну за гегемонію та програвали її. Проте, тоталітарні політичні системи були характерними і для країн з напівпериферії, зокрема, для СРСР. Слід також зазначити, що цей політичний гігант, за рахунок жорсткої централізації та мобілізаційної економіки, зумів нав'язати після Другої світової війни подібну конструкцію значній кількості країн

указаної зони. На наш погляд, комплексний аналіз тоталітарних систем розкриває більшу перспективу для вирішення поставлених у роботі завдань.

Основні риси тоталітарних політичних систем ґрунтовно прописані в науковій літературі. На наш погляд, немає необхідності повторно їх подавати. Назвем лише ті, що важливі для нашого дослідження. Системи подібного типу внутрішньо стійкі, функціонують досить довго та руйнуються після військової поразки або економічного колапсу. Вони встановлюються за допомогою збройного насилля, державного перевороту (Гітлерівська Німеччина), революції та громадянської війни (СРСР). У межах подібної політичної системи налагоджений ефективний механізм захисту владної еліти від звичайних громадян (ідеологія, терор, репресії, розподілення матеріальних благ). Слабким місцем залишається процедура передачі влади. У випадку відсутності внутрішньоелітарного консенсусу в умовах смерті лідера або, навпаки, згода щодо відсторонення, передача влади реалізуються за допомогою державного перевороту. Прихід до влади М. Хрущова після смерті Й. Сталіна та його ж відсторонення, невдалий путч Державного комітету з надзвичайного стану [9].

Причиною внутрішньоелітарної змови та заміни правителя за допомогою державного перевороту у політичних системах, де уся повнота влади концентрується у одних руках є деспотизм. Указаний фактор ставав причиною дестабілізації та внутрішньополітичного насилля як у типових державах періоду світ-імперії, так і у нетипових світ-імперіях нинішньої історичної системи, залишився він актуальним і в умовах тоталітаризму ХХ ст. Сучасні дослідники характеризують деспотизм як деструкцію влади. Вказана деструкція пов'язана з деформацією особистісних якостей лідера або елітарної групи [10]. До основних із них відносять: «нарцисизм, садизм, спрага необмеженої влади, відчуження, раболіпство, індиферентність, несвідома відмова від своєї особистої цілісності» [11, с. 114].

О. Меженська та С. Вовк у вказаному контексті зазначають наступне: «Деструкція влади можлива як за одноосібного, так і за колективного суб'єкта влади, коли в ролі суб'єкта дії виступають не лише наділені владою фізичні особи, але й сама влада у вигляді держави, уряду, парламенту та інших корпоративних утворень. У цьому випадку деградація особистості охоплює більшість людей, які складають колективний суб'єкт влади, а вони, своєю чергою, впливають на інших осіб. Деструкція політичної влади веде до того, що головні актори політики не ставлять перед собою мету поліпшення життя та становлять народних мас, а орієнтуються на власні інтереси, намагаючись розширити сферу особистого впливу і контролю» [12, с. 74].

У межах тридцятирічної американо-німецької війни (1914 – 1945 рр.) претенденти на гегемонію, об'єднуючи навколо себе великі коаліції, створили у напівпериферійній зоні цілу низку держав з недемократичними політичними системами. Одноосібне правління дозволяло досить швидко почати виконувати покладені на них претендентами

на гегемонію функції. Встановлення влади в таких сателітах, відбувалось, як правило, за допомогою державних переворотів. Прикладами слід вважати наступні перевороти - П. Скоропадського 1918 р., у Болгарії 1923 р. та 1934 р., генерала М. Прімо де Рівери в Іспанії 1923 р., Ю. Пілсудського у Польщі 1926 р., у Португалії 1926 р., у Королівстві сербів, хорватів, і словенців 1929 р. тощо.

Загалом у напівпериферійній зоні можливе існування як не демократичних так і демократичних політичних систем. Зазначене пояснюється тим, що за умови вдалої кон'юнктури та виваженої внутрішньої політики виникає економічна можливість забезпечити мінімальний життєвий рівень населення, необхідний для стабільності й впровадження ліберально-демократичної системи. Яскравим прикладом є США, що у 1640 – 1760 рр. була напівпериферією, однак, змогла впровадити вказану систему та навіть переміститись у ядро та зайняти місце гегемона. Транзит з напівпериферії до ядра світ-системи пережила і Японія. Проте, в цій державі аж до поразки у Другій світовій війні зберігалось недемократичне, одноосібне правління.

Зазначимо, що державний переворот та встановлення на його основі централізованого правління авторитарного типу в країнах полупериферійної зони може сприяти економічному зростанню та, як наслідок, встановленню стабільної демократичної системи. У вказаному контексті покажемо є державний переворот А. Піночета у Чилі (1973 р.), що відбувся на фоні економічного колапсу спричиненого діяльністю уряду С. Альєнде. 17 річне жорстке правління А. Піночета характеризується скасуванням громадянських свобод, заборонаю громадських та політичних організацій, арештами, тортурами та фізичним знищенням опозиціонерів, вимушеною міграцією [13].

В економічній сфері диктатор зробив ставку на великі промислові підприємства, орієнтовані на експорт, в яких була проведена технічна модернізація, що суттєво підвищило енергоощадність та продуктивність праці [14, с. 263]. Не дивлячись на те, що у цьому процесі збанкрутувала значна кількість підприємств, орієнтованих на внутрішній ринок А. Піночет зумів перемістити свою країну ближче до ядра світ-економіки, тим самим підвищив економічну ефективність. Чилі стала провідною країною Південної Америки, а відносно високий життєвий рівень населення надав можливість передати владу у 1990 р. демократично обраному уряду [12, с. 139].

У напівпериферійній зоні можливе функціонування тоталітарних, авторитарних, демократичних, а також кланово-олігархічних політичних систем з так званою «фасадною демократією». Значна кількість конструкцій подібного типу з'явилося на пострадянському просторі. Основна логіка їх появи зав'язана на обмеженості економічного ресурсу в напівпериферії сучасної світ-системи.

Описані обставини провокують декілька варіантів розвитку подій. Варіант «А» - стабілізувати ситуацію за допомогою не економічних методів, упровадивши політичну систему тоталітарного або

авторитарного типу (СРСР). Варіант «Б», у межах авторитарного правління спробувати модернізувати економіку, перемістити країну ближче до центру світ-економіки, обмежити «апетити» владної еліти та на основі мінімально необхідного рівня життя населення впровадити демократію (Чилі). Варіант «В», стабілізація держави за рахунок кланово-олігархічного правління, заснованого на розподілі матеріальних благ серед осіб, які її підтримують. Указана система, на відміну від демократичної, надає можливості акумуляції значного об'єму коштів до представників владної еліти. Для більшості громадян пропонуються фасадна демократія та надія на високий матеріальний рівень життя в майбутньому (значна кількість пострадянських країн, у тому числі, й Україна).

Механізми функціонування кланово-олігархічної системи під різними назвами вивчала ціла низка вчених. Найбільш детально та оригінально вказану проблему розглянуто А. Фісуном [1] та І. Кононовим [15]. У монографії А. Фісуна ґрунтовно досліджено і роль державного перевороту у системах подібного типу. Основна логіка у тому, що на певному етапі функціонування клієнтально-патронажної системи, яка обслуговує кланово-олігархічне правління, з неї випадає частина еліти. Контроліта, маючи фінансові можливості, збирає навколо себе опозиційні сили та за завісою громадських хвилювань здійснює державний переворот. Наслідком є ротація еліт без зміни самої системи [1, с. 179-207].

Слід додати, що державний переворот грає також зовнішньо-інструментальну роль у впливі на політичні системи напівпериферійної зони. Так, після закінчення тридцятирічної війни та остаточного свого становлення гегемон упроваджує новий міжнародно-правовий порядок, підтримує його та всю світ-систему загалом. У вказаному контексті державний переворот продовжив виконувати функцію зовнішнього, тепер негласного, завуальованого впливу на політичні системи країн напівпериферії з метою їх стабілізації. Підкреслимо, що цей інструмент у межах холодної війни застосовував і СРСР та те, що він активно використовується США і сьогодні.

Яскравим прикладом зазначеного є переворот «чорних полковників» у Греції 1967 р. Так, з середини 1960-х рр. конфлікт між королем Костянтином та парламентом спричинив гостру політичну кризу та нестабільність у державі, постійно змінювалися кабінети міністрів, відбувались мітинги й страйки невдоволених громадян [16]. На початку 1967 р. склалась патова ситуація, коли ні уряд, ні опозиція не мали достатньо сил для розв'язання конфлікту. За таких умов, на думку К. Шемєнкова, королівським двором та його покровителями було вирішено встановити військову диктатуру, основний склад якої був сформований під впливом американських таємних служб [17].

Політичні системи, що сьогодні функціонують на периферії світ-економіки є найбільш нестабільними, оскільки ресурси акумулюються в центрі, з віддаленістю від якого зменшується їх залишок.

Відповідно, наявний об'єм коштів дозволяє організувати належний рівень життя лише для нечисленної владної еліти. Вказана ситуація призводить до перебування більшості населення за межею бідності, постійних соціально-політичних катаклізмів та заміни правителів й еліт.

До середини ХХ ст. стабільність у периферійній зоні підтримувалась, в основному, за рахунок колоніальної системи. Надалі, постколоніальним країнам була запропонована ідея побудови демократії та ринкових відносин. Однак, більшість із таких держав прогнозовано не змогли запропонувати на світовий ринок конкурентноздатними продукти з високою додатковою вартістю. Демократичні механізми також виявились не дієвими, оскільки їх ефективність напряму залежить від зростання економіки, рівня життя населення та переміщення ближче до центру світ-системи загалом. Як наслідок, зазначений вище транзит здійснила незначна кількість постколоніальних держав, наприклад, Індія або Китай.

Загалом периферійні політичні системи характеризуються різними формами нестабільних режимів авторитарного змісту, з постійними державними переворотами. Вказані тези надають можливість з іншого ракурсу поглянути на численні дослідження, що виявили неефективність демократичних реформ у країнах периферійної зони. Зокрема, на звіт Центру вивчення економіки африканських країн Оксфордського університету під назвою «Пастка перевороту: Чому Африка має так багато переворотів» [18], а також на роботи П. МакГовена [19], Д. Трейсмана [20], Д. Аджемоглу, Д. Тіччі, А. Віндінгі [21]. У всіх указаних дослідженнях економічний фактор вважається основною причиною здійснення державного перевороту в країнах аналізованого регіону. Прикладом зазначеного є також постійні недемократичні зміни влади у Парагваї та Гондурасі. Зокрема, у останньому з 1825 р. по 1950 р. (125 років), влада переходила подібним способом 115 разів [22, с. 4-5].

Таким чином, державний переворот слід вважати одним із факторів, що впливає на функціонування та зміну політичних систем. У межах світ-економіки тип політичної системи пов'язаний з віддаленістю її від центру. Для більшості країн ядра характерний ліберально-демократичний режим з механізмами виключення внутрішнього збройного насилля. У напівпериферійній зоні можливе функціонування тоталітарних, авторитарних, демократичних та кланово-олігархічних політичних систем. У всіх зазначених типах, окрім демократичного, державний переворот застосовується як механізм ротації лідера або владної еліти. Периферія характеризується нестабільними, крижкими політичними системами, а штучне встановлення демократії не дає результатів. Більшість країн цієї зони управляються авторитарними лідерами, характеризуються постійним соціально-політичними потрясіннями та державними переворотами. В подальшому необхідним вважаємо дослідити вплив усіх видів збройного насилля на функціонування політичних систем.

## Список використаних джерел

1. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации. - Харьков: Константа, 2006. - 352 с.
2. Wallerstein I. *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. Cambridge: Polity Press, 1991. 553 p.
3. Wallerstein I. *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press, 2000. 467 p.
4. Powell J. M. Global instances of coups from 1950 to 2010: a new dataset / J. M. Powell, C. L. Thyne // *J. Peace Res.* – 2011. – Vol. 48, N 2. – P. 249–259.
5. Короткий оксфордський політичний словник: пер. з англ. / ред.: І. Маклін, А. Макмілан. – 2 вид. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
6. Krap A. *Sutnist' politychnoi stablynosti: indykatory ta funktsii* / A. Krap // *Ukr. nats. idea: realii ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. prats.* – Lviv, 2006. – Vyp. 18. – S. 118 – 124.
7. Londregan J. B. *Poverty, the coup trap, and the seizure of executive power* / J. B. Londregan, K. T. Poole // *World Polit.* – 1990. – Vol. 42, N 2. – P. 151–183.
8. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах: пер. с англ. / С. Хантингтон. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
9. Бойко О. Д. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: моногр. / Олександр Дмитрович Бойко. – К.: ІПЕНД, 2002. – 306 с.
10. Сахань О. Деструкція політичної влади як об'єкт наукового дослідження / О. Д. Сахань // *Вісник Нац. універ. «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х.: Право, 2014. – № 4 (23). – 360 с. – 179 - 189.
11. Фромм Э. *Анатомия человеческой деструктивности*: [пер. с англ.] / Э. Фромм. – Минск: Попурри, 1999. – 623 с.
12. Vovk S. O. *Mezhenska O. V. Derzhavnyi perevorot: nasylnytskyi spsib pereformatuvannia vlady: monohrafiia*. Starobils'k: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2017. 232 s.
13. Akhtamzyan N. I. «Тайные операции США в Чили 1963-1973 гг.» по материалам Комиссии Черча / Н. И. Ахтамзян // *Латиноамер. ист. альманах*. – 2015. – № 15. – С. 284 – 301.
14. Stroganov A. I. *Novejshaya istoriya stran Latynskoj Ameriky* / A. I. Stroganov. – M.: Vysshaya shkola, 1995. – 415 s.
15. Кононов І. Ф. Регіональні авто- та гетеро стереотипи Донбасу і Галичини: їх значення в проєктах націєбудівництва в Україні / І. Ф. Кононов // *Методологія. Теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр.* – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 20. – С. 133 – 142.
16. Darendorf R. *E'lementy teoriiy sotsial'nogo konflikta* / R. Darendorf // *Sotsiol. issledovaniya*. – 1994. – № 5. – С. 142 – 147.
17. Дуднік О. Я. Участь та роль Греції в НАТО в період режиму «чорних полковників» (1967 - 1974) / О. Я. Дуднік // *Вісн. Київ. міжнар. ун-ту. Сер. Міжнар. відносини*. – Київ, 2010. – Вип. 10. – С. 228 – 260.
18. Collier P. *Coup traps: why does Africa have so many coups d'etat?* [Electronic resource] / P. Collier, A. Hoeffler. – Way of access: URL: <http://users.ox.ac.uk/~econpco/research/pdfs/Coup-traps.pdf>. – Title from the screen.
19. McGowan P. *African military coups d'etat and underdevelopment: a quantitative historical analysis* / P. McGowan, T. H. Johnson // *J. Mod. Afr. Stud.* – 1984. – Vol. 22, N 4. – P. 633–666.
20. Treisman D. *Income, democracy, and leader turnover* / D. Treisman // *Am. J. Pol. Sci.* – 2015. – Vol. 59, N 4. – P. 927 – 942.
21. Acemoglu D., Ticchi D., Vindigni A. *A Theory of military dictatorships* [Electronic resource] / Institute for the Study of Labor., 2008. – Way of access: URL: <http://economics.mit.edu/files/5789> (Date of access: 11.09.2016). – Title from the screen.
22. Лазарев М. И. *Дворцовые перевороты в странах Латинской Америки: (Международноправовое признание новых правительств)* / М. И. Лазарев. – М.: Юрид. лит. 1967. – 191 с.

## Referents

1. Fisun A. A. *Demokratiya, neopatrimonializm i global'ny'e transformacii*. - Khar'kov: Konstanta, 2006. - 352 s.
2. Wallerstein I. *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. Cambridge: Polity Press, 1991. 553 p.
3. Wallerstein I. *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press, 2000. 467 p.
4. Powell J. M. Global instances of coups from 1950 to 2010: a new dataset / J. M. Powell, C. L. Thyne // *J. Peace Res.* – 2011. – Vol. 48, N 2. – P. 249 – 259.
5. Korotkyi oksfordskyi politychnyi slovnyk: per. z angl. / red.: I. Maklin, A. Makmilan. – 2 vyd. – Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2006. – 789 s.
6. Krap A. *Sutnist' politychnoi stabilnosti: indykatory ta funktsii* / A. Krap // *Ukr. nats. ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. prats.* – Lviv, 2006. – Vyp. 18. – S. 118 – 124.
7. Londregan J. B. *Poverty, the coup trap, and the seizure of executive power* / J. B. Londregan, K. T. Poole // *World Polit.* – 1990. – Vol. 42, N 2. – P. 151 – 183.
8. Khantington S. *Politycheskij porjadok v menyayushhikhsya obshhestvakh: per. s angl.* / S. Khantington. – M.: Progress-Tradicziya, 2004. – 480 s.
9. Boiko O. D. *Ukraina v 1985–1991 rr.: osnovni tendentsii suspilno-politychnoho rozvytku: monohr.* / Oleksandr Dmytrovych Boiko. – K.: IPIEND, 2002. – 306 s.
10. Sakhan O. *Destruxtsiia politychnoi vlady yak ob'iekt naukovooho doslidzhennia* / O. D. Sakhan // *Visnyk Nats. univer. «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho»*. Seria: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia / redkol.: A. P. Hetman ta in. – Kh.: Pravo, 2014. – № 4 (23). – 360 s. – 179 - 189.
11. Fromm E'. *Anatomiya chelovecheskoj destruktivnosti*: [per. s angl.] / E'. Fromm. – Minsk: Popurri, 1999. – 623 s.
12. Vovk S. O. *Mezhenska O. V. Derzhavnyi perevorot: nasylnytskyi spsib pereformatuvannia vlady: monohrafiia*. Starobils'k: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2017. 232 s.
13. Akhtamzyan N. I. «Тайные операции США в Чили 1963-1973 гг.» по материалам Комиссии Черча / Н. И. Ахтамзян // *Латиноамер. ист. альманах*. – 2015. – № 15. – С. 284 – 301.
14. Stroganov A. I. *Novejshaya istoriya stran Latynskoj Ameriky* / A. I. Stroganov. – M.: Vysshaya shkola, 1995. – 415 s.
15. Kononov I. F. *Rehionalni avto- ta hetero stereotypy Donbasu i Halychyny: yikh znachennia v proektakh natsiebudivnytstva v Ukraini* / I. F. Kononov // *Metodolohiia. Teoriia ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspilstva: zb. nauk. pr.* – Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2014. – Vyp. 20. – S. 133 – 142.
16. Darendorf R. *E'lementy teoriiy sotsial'nogo konflikta* / R. Darendorf // *Socziol. issledovaniya*. – 1994. – № 5. – S. 142 – 147.
17. Dudnik O. Ya. *Uchast ta rol Hretsiui v NATO v period rezhymu "chornykh polkovnykiv"* (1967 - 1974) / O. Ya. Dudnik // *Visn. Kyiv. mizhnar. un-tu. Ser. Mizhnar. vidnosyny*. – Kyiv, 2010. – Vyp. 10. – S. 228 – 260.
18. Collier P. *Coup traps: why does Africa have so many coups d'etat?* [Electronic resource] / P. Collier, A. Hoeffler. – Way of access: URL: <http://users.ox.ac.uk/~econpco/research/pdfs/Coup-traps.pdf>. – Title from the screen.
19. McGowan P. *African military coups d'etat and underdevelopment: a quantitative historical analysis* / P. McGowan, T. H. Johnson // *J. Mod. Afr. Stud.* – 1984. – Vol. 22, N 4. – P. 633 – 666.
20. Treisman D. *Income, democracy, and leader turnover* / D. Treisman // *Am. J. Pol. Sci.* – 2015. – Vol. 59, N 4. – P. 927 – 942.
21. Acemoglu D., Ticchi D., Vindigni A. *A Theory of military dictatorships* [Electronic resource] / Institute for the Study of Labor., 2008. – Way of access: URL: <http://economics.mit.edu/files/5789> (Date of access: 11.09.2016). – Title from the screen.
22. Lazarev M. I. *Dvorczovy'e perevoroty' v stranakh Latynskoj Ameriky: (Mezhdunarodnopravovoe priznanie novy'kh pravitel'stv)* / M. I. Lazarev. – M.: Yurid. lit., 1967. – 191 s.